

ଭାରତ ଧାର୍ମିକ ବିବିଧତା ଭରା ଦେଶ । ଦେଶରେ ସାରା ବର୍ଷ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧାର୍ମିକ ଅବଦାନଶାଳୁ ନେଇ ପର୍ବପର୍ବାଣି, ଉତ୍ସବ, ମେଳା ଆଦି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ତେବେ ଭାରତର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧାର୍ମିକ ଉତ୍ସବ କୁମ୍ଭ ମେଳା । ପ୍ରତି ତିନିବର୍ଷରେ ଥରେ ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭ ମେଳା ଓ ପ୍ରତି ୧୨ ବର୍ଷରେ ଥରେ କୁମ୍ଭ ମେଳା ଆୟୋଜିତ ହୁଏ । ଦେଶର ଧାର୍ମିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଥିବା ୪ଟି ସ୍ଥାନରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ଚଳିତବର୍ଷ ପ୍ରୟାଗରାଜରେ ଆଗାମୀ ଜାନୁଆରୀ ୩ ତାରିଖରୁ କୁମ୍ଭମେଳା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଏହା ଫେବୃଆରୀ ୧୫ ତାରିଖରେ ଶେଷ ହେବ ।

ପ୍ରୟାଗରାଜରେ କୁମ୍ଭମେଳା

ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶନି ଆଦି ଦେବତାମାନେ କଳସ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେସବୁ ରାଶିରେ ଯେତେବେଳେ ରକ୍ଷକ ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ ସେତେବେଳେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆସେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅମୃତର ରୁଦ୍ଧା ପଡ଼ିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ରାଶିରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାନ ଥିଲା ତାହା ଆସିଲେ ଏହି ଅମୃତ କଳସ ରକ୍ଷାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ବିଶେଷଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । କୁମ୍ଭମେଳା ଅବସରରେ ଉପରୋକ୍ତ ତିନି ନଦୀରେ

କୁମ୍ଭମେଳାଗୁଡ଼ିକ ପୁଣ୍ୟ କାରଣ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୯୨ ମସିହା ହରିଦ୍ୱାର କୁମ୍ଭମେଳା ସମୟରେ ଝାଡ଼ାବାନ୍ଧି ବ୍ୟାପିଥିଲା । ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆୟୋଜନ ସମୟରେ ପ୍ରତିଷେଧକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନେବାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରା ପରିଷାର କରିଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରଶାସନ କୁମ୍ଭମେଳାଗୁଡ଼ିକର ପରିମଳ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିବା ପାଇଁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କୁମ୍ଭମେଳାରେ ହଜାର

ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ଚାରୋଟି ବିଶେଷ ସ୍ଥାନରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆୟୋଜନ ହୁଏ । ନାସିକର ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ତଟରେ ଉତ୍କଳିନୀର ଶିପ୍ରା ନଦୀ ତଟରେ, ହରିଦ୍ୱାର ଓ ପ୍ରୟାଗରେ ଗଙ୍ଗା ନଦୀ ତଟରେ କୁମ୍ଭ ମେଳାର ଆୟୋଜନ କରାଯାଏ । ଚଳିତବର୍ଷ ପ୍ରୟାଗରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆୟୋଜନ ହେଉଛି । ୨୦୨୨ରେ ହରିଦ୍ୱାରରେ ଏବଂ ୨୦୨୫ରେ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରୟାଗରେ ଓ ୨୦୨୭ରେ ନାସିକରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆୟୋଜନ ହେବ । ଯେହେତୁ ପ୍ରତି ୩ ବର୍ଷରେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆୟୋଜନ ହୁଏ ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ୧୨ ବର୍ଷରେ ଥରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆୟୋଜନ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକୂମ୍ଭ ଆସିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନର ପୁନରାବୃତ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ହରିଦ୍ୱାର ଓ ପ୍ରୟାଗରେ ବୁଦ୍ଧ କୁମ୍ଭ ମେଳା ମଧ୍ୟରେ ୬ ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନରେ ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭ ଆସିଥାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭ ମେଳାର ଆୟୋଜନ ଜ୍ୟୋତିର୍ବୀଣା କାରଣ ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇଥାଏ ।

ସ୍ଥାନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରକାର ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଏ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ପ୍ରୟାଗରାଜରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆୟୋଜନ ସମ୍ପର୍କରେ କଳ୍ପନା କଲେ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା-ସରସ୍ୱତୀର ସଂଗମ ସ୍ଥଳ ମନକୁ ଆସେ । ପବିତ୍ର ସଙ୍ଗମରେ ଜନସମୁଦ୍ରକୁ ବେଖୁ ହୃଦୟରେ ଆଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଆଖଡ଼ାର ସାଧୁସଂଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଶାହି ସ୍ନାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧାର୍ମିକ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ, ପ୍ରବଚନ, ସଙ୍ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଓ ସ୍ନାନ ମନକୁ ଆସେ । ପ୍ରୟାଗରାଜରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନର କୁମ୍ଭ ଠାରୁ ଅନେକ

ମାନ୍ଦ (ଜାନୁଆରୀ-ଫେବୃଆରୀ) ମାସରେ, ନାସିକରେ ଛାତ୍ରବ (ଅଗଷ୍ଟ-ସେପ୍ଟେମ୍ବର) ମାସରେ ଏବଂ ଉତ୍କଳିନୀରେ ବୈଶାଖ (ଏପ୍ରିଲ-ମେ) ମାସରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଆୟୋଜିତ ହୁଏ । ପ୍ରୟାଗରେ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ମାନ୍ଦ ମାସରେ ମାନ୍ଦମେଳା ବା କୁମ୍ଭମେଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଧାର୍ମିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ବାଦ ଦେଲେ ଐତିହାସିକ ଭାବରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସାୟିକ ସମୟା ବ୍ୟାପ୍ତି ସମୟରେ ଜନ୍ମ ଚାନ୍ଦିନୀ ୧୮୨୪ ମସିହାରେ ହରିଦ୍ୱାର ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭ ମେଳା ଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲେ । ନିଜର

ହଜାର ଲୋକ ଝାଡ଼ାବାନ୍ଧିରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥିଲେ । ପୂର୍ବେ କୁମ୍ଭମେଳାଗୁଡ଼ିକରେ ଦକାତକତା ଏକ ଭୟଙ୍କର ଦୂର୍ଘଟଣା ଥିଲା । ୧୮୨୦ ମସିହାରେ ହରିଦ୍ୱାର କୁମ୍ଭମେଳାରେ ଏକ ଦକାତକତାରେ ୪୮୫ଜଣ ଲୋକ ପ୍ରାଣ ହରାଇବା ପରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଅନେକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ସୂଚିଆ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ନୂତନ ଘାଟ ନିର୍ମାଣ ହେବା ପରେ ଝାଡ଼ା ତରଫା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହାପରେ ହରିଦ୍ୱାରରେ ଦକାତକତା ଜନିତ ମୃତ୍ୟୁ କମ୍ ହୋଇଥିଲା । ତେବେ ଏହାପରେ ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ଏଠାରେ ୫୦ଜଣ ଶୁଖାଇ ପାଇଁ ଭିତ୍ତି

ପରିଚାଳକ ସୁଧନସାଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ମିଳିଛି । ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମ୍ରାଟ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ କୁମ୍ଭମେଳାର ଆୟୋଜନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ନିଜର ଭ୍ରମଣ ବିବରଣୀରେ ।

କୁମ୍ଭ ପର୍ବ ଏବଂ ଗ୍ରହର ସଂଯୋଗ
ହରିଦ୍ୱାର : ହରିଦ୍ୱାରର ସମ୍ପନ୍ନ ଶେଷ ରାଶି ସହ । କୁମ୍ଭ ରାଶିରେ ବୃହସ୍ପତି ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ମେଷ ରାଶିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହରିଦ୍ୱାରରେ କୁମ୍ଭ ମେଳା ଆୟୋଜନ କରାଯାଏ । ହରିଦ୍ୱାର ଓ ପ୍ରୟାଗରେ ବୁଦ୍ଧ କୁମ୍ଭ ପର୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଛଅବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନରେ ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭର ଆୟୋଜନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଏ ।

କାରଣରୁ ଭିନ୍ନ । ଦୀର୍ଘ ଅବଧି କଳ୍ପ ବା ପରମ୍ପରା କେବଳ ପ୍ରୟାଗରେ ଅଛି । କେତେକ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶ୍ରୀବେଣୀ ସଙ୍ଗମକୁ ପୃଥିବୀର କେନ୍ଦ୍ର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟି-ସୂକ୍ଷ୍ମ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ । ପ୍ରୟାଗକୁ ଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଚାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ଏଠାରେ ଧର୍ମ ଓ କପତପର ପରିଶ୍ରମ ଅନ୍ୟ ଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ବୋଲି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ମତ । ମଧ୍ୟ ପୁରାଣରେ ମହର୍ଷି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି- ଏହି ସ୍ଥାନ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ରକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଏକ ମାସ

କୁମ୍ଭମେଳା ଆସିଥିବ । ଏହି ଆୟୋଜନ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଆୟୋଜନ । ମେଳାରେ ଲଗାତାର ଦୃଷ୍ଟି ଜନସଂଖ୍ୟା ଏବଂ

ଦକାତକତାରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥିଲେ । ପ୍ରୟାଗରାଜରେ ୧୮୪୦, ୧୯୦୬, ୧୯୫୪, ୧୯୮୬ ଏବଂ ୨୦୧୩ରେ କେତୋଟି ବୃହତ୍ ପରାଶର ଦକାତକତା ହୋଇଥିଲା । ତେବେ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ଦକାତକତା ସବୁଠାରୁ ଭୟଙ୍କର ଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରାୟ ୮୫୫ଜଣ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା ।

ପ୍ରୟାଗ : ପ୍ରୟାଗରେ କୁମ୍ଭ ମେଳାର ଆୟୋଜନ ଏଥିପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଏଠାରେ ୧୨ ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନରେ ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା ଓ ସରସ୍ୱତୀର ସଂଗମସ୍ଥଳରେ ଏହାର ଆୟୋଜନ ହୁଏ । ମେଷ ରାଶି ଚକ୍ରରେ ବୃହସ୍ପତି ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ମକର ରାଶିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ କୁମ୍ଭମେଳା ପ୍ରୟାଗରେ ଆୟୋଜିତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ

ପ୍ରତି ୧୨ ବର୍ଷରେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକୂମ୍ଭ ମେଳା ଆୟୋଜିତ ହୁଏ, ପ୍ରୟାଗରେ କୁମ୍ଭମେଳା ହରିଦ୍ୱାର କୁମ୍ଭମେଳାର ୩ ବର୍ଷ ପରେ ଓ ନାସିକ ଓ ଉତ୍କଳିନୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭ ମେଳାରେ ୬ ବର୍ଷରେ ଥରେ ଅର୍ଦ୍ଧକୂମ୍ଭ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ପ୍ରତି ୧୨ଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭମେଳା ପରେ ମହାକୂମ୍ଭ ମେଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ହରିଦ୍ୱାରରେ ତ୍ରିପୁ (ମାର୍ଚ୍ଚ-ଏପ୍ରିଲ) ମାସରେ, ପ୍ରୟାଗରାଜରେ

ମେଳାରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ସାଧୁସଂଗ୍ରହ ସମେତ ସୈନ୍ୟମାନେ ଏବଂ ଶୁକାଳୁମାନେ ଯୋଗଦେଉଥିଲେ ଏଥିରେ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ବୁଝାରେ, କାବୁଲ, ଚୁକ୍ତିସାନ, ଆରବ ଏବଂ ପର୍ସିଆର ଅନେକ ଘୋଡ଼ା ବ୍ୟବସାୟୀ ଏହି ମେଳାରେ ଥିଲେ । ଅନେକ ହିନ୍ଦୁ ରାଜା, ଶିଖ୍ ଶାସକ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ନବାବମାନେ ଏହି ମେଳା ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସିଥିଲେ । କେତେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିସନାରୀ ଏହି ମେଳାରେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ କାଳର ପରିସ୍ଥିତି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ଦି ଲମ୍ପେରିଆଲ୍ ରେକର୍ଡର ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆର ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ସଂଗ୍ରାମକ ଭୋଗ ଓ ମହାମାରୀ ବ୍ୟାପିବାରେ

କୁମ୍ଭମେଳାର ୬ଟି ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ

ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତିରୁ କୁମ୍ଭମେଳା ଆରମ୍ଭ ହେବ ଏବଂ ଏହି ଦିନ ହିଁ ପ୍ରଥମ ସ୍ନାନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ । ଏହାକୁ ସାହି ସ୍ନାନ ଏବଂ ରାଜଯୋଗୀ ସ୍ନାନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ଦିନ କେତେକ ଆଖଡ଼ାର ସାଧୁସଂଗ୍ରହମାନେ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବାହାରିବେ । ମାନ୍ଦମାସର ଏହି ପ୍ରଥମ ଦିନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧରଣର ମକର ରାଶିକୁ

